

KÖNYVEK

KÉRDŐJELEK, AMBIVALENCIÁK ÉS NEKIRUGASZKODÁS

CZAKÓ Ágnes

Budapesti Corvinus Egyetem, Szociológiai és Szociálpolitikai Tanszék
H-1093 Budapest, Fővám tér 8.; e-mail: agnes.czako@uni-corvinus.hu

Laki Mihály–Szalai Júlia: *Vállalkozók vagy polgárok? A nagyvállalkozók gazdasági és társadalmi helyzetének ambivalenciái az ezredforduló Magyarországon*. Budapest: Osiris Kiadó, 2003.

Igazán szép és a szociológus számára irigyelhető vállalkozásba fogott a két szerző, amikor az alcímben jelzett ambivalenciák feltárására vállalkozott. A cím végén szereplő kérdőjel és a személyes hangú bevezető egyaránt megerősíti az olvasóban a várakozást: izgalmas dolgokat fog megtudni a nagyvállalkozókról és/vagy a polgárokról. A bevezető fejezetben rögtön el is olvashatja a vizsgálati dilemmák fő okait: vajon melyik tudomány nyelvén lehet jobban elmesélni a kilencvenes években lejátszódó tulajdonosváltás társadalmi körülményeit és következményeit. Nem szeretném skatulyákba szorítani a szerzőket, de aki valamelyest is ismeri a hazai gazdaság és szociológia témakörben végzett kutatásokat, tudja, hogy mindkét szerző a Marx Károlyon végzett, Laki Mihály inkább a közgazdaságtan, Szalai Júlia pedig inkább a szociológia nyelvén beszél. Vagyis remélheti az olvasó, hogy különféle metszetben láttatják a műben a jelenkori hazai polgárosodás és tulajdonszerzés sokszereplős tényeit és sokváltozós összefüggéseit. (Az olvasó kedvéért megjegyzem: a felvétel 2000-ben zárult.)

A mű meggyőzően logikus szerkezetben tárja elénk magát a kutatást. Bár tíz fejezetből áll, lényegében három nagy részből tevődik össze. Az első két fejezet a definiálás, operacionalizálás és a hipotézisek leírása. A következő hat fejezet az interjúk elemzése majd a két befejező rész a hipotézisekre adott „mozaik”-válaszok összefoglalása. Nem mellékesek azonban a csatolt mellékletek: az interjúkról készült pszichológiai elemzés Kő Natasa tollából, valamint a mintában szereplők személyes, anonim adatai és ezek összevetése egy nagymintás statisztikai felmérés (TÁRKI, 1997) mintájának alapmegoszlásaival. Mindez jól szolgálja, hogy az olvasó végig fegyelmezetten csak azokra a (nagy)vállalkozókra (és polgárookra) gondoljon, akiről a felmérés szól, ne térítse el gondolatait a mai ismert sztár-gazdagokról lépten-nyomon felbukkanó bulvár-értesülések sokasága.

A hipotézis-alkotást leíró fejezetek imponálóan széles irodalmi, szaktudományos áttekintő részeit olvasva teljesen átérezzük a szerzők félelmét, melyet azzal is kifejez-

nek, hogy „nekirugaszkodás”-nak nevezik a címben a definícióval foglalkozó fejezeteket. És itt is kérdéseket tesznek fel – maguknak, az olvasónak. Persze válaszokat is olvasunk, korábbi hasonló populációt és problémákat kutatók válaszait, melyek többé vagy kevésbé közelebb viszik a kutatókat például a (nagy)vállalkozó és a polgár fogalmak definiálásához vagy a történeti háttér-információk értelmezéséhez. Laki Mihály és Szalai Júlia szisztematikusan szedett össze (majdnem) minden publikációt, ami a vizsgált téma szempontjából érdekes lehet, s ebből biztos kézzel emeltek ki és rendezték okfejtésük alátámasztására az oda illő állításokat. A nagyszabású irodalmi háttér felvonultatásának van azonban kockázata: óhatatlan, hogy egyik-másik szerző bizonyos időszakban túlzottan hangsúlyos megállapításokat tesz, ám a vizsgálatból nyilvánvaló, hogy az *érvényesség* korlátozott (pl.: az (elő)privatizáció korszakában nagyarányú tulajdonos-cserélődés, vagy a politikai elit átalakulása). Ezt különösen hangsúlyozni kellene.

A megkérdezettek körét így jellemzik: „Többségi vagy kizárólagos hazai tulajdonú közepes és nagyvállalatokat irányító pozícióban levő nagyvállalkozókat illetve meghatározó tulajdonrészrel és fontos vállalatirányítási beosztással rendelkező részutalajdonosokat kerestünk fel” (24.o. és 6. lábjegyzet).

Vagyis az első fejezetben elemzett vállalkozó-definíciót úgy operacionalizálták, hogy a vállalkozások jellemzőiből kiindulva találtak rá a megkérdezendő személyekre – akik, mint később kiderül – nem egyöntetűen voltak lelkes partnerei a szerzőknek, vagyis a megkérdezettek közül a tényleg válaszolók 48 fős sokasága bizonyos értelemben egy „megszűrt” társaság, akik különböző megfontolásokból hajlandók voltak alávetni magukat az interjúkészítők információgyűjtő akaratának.

A szerzők maguk tárják elének a módszerből fakadó buktatókat. Például azt, hogy az éppen megkérdezett „esetleges történetet”, a saját narratíváját adja elő a rendszerváltással egy időben vele is megtörtént változásokról, eseményekről, vagy azt, hogy a privatizáció során és az elmúlt tizenöt év során rendkívül sok változás történt a vállalatok-vállalkozások tulajdonosi összetételében, a piaci részesedésük, profiljuk, szerkezetük, folyamatosan változott, vagyis az értelmezési keret állandó változásban volt, változott a kérdezettek erre adott reflexiója is, s mindezt egy visszaemlékezés formájában – sikeres pályájukra visszatekintvén – bocsátják a kutatók rendelkezésére.

A második „nekirugaszkodás”, vagyis a kérdezett csoport nagypolgári, rendi vagy osztály-tulajdonságainak megfogalmazása ugyancsak nehéz feladat volt. A történeti logika érvényesülését keresték: a formálódó piacon domináns szerepet kereső aktorok megfelelnek-e a „nyugatias” viselkedés követelményeinek. Tudtak-e, akartak-e polgárok lenni? (Ugyanezt kérdezhetjük ma, jelen időben is – *a recenzens megjegyzése.*) A 33. oldalon olvashatunk néhány önkritikus bekezdést arról, milyen naivan ítélték meg a piaci szabadság várható pozitív társadalmi hozadékát a szerzők. A gazdasági versenyben helytálló kemény vállalkozó, aki vagyona tett szert, nem vált automatikusan, politikailag emancipált (állam)polgárrá, aki állampolgárságában rejlő kötelességeit és jogait is felismerte volna, s pláne nem lett kizárólag emiatt nyugatias, művelt a viselkedése, az életvitele.

A kutatási kérdés igen világosan az – írják –, hogy vajon képes-e a magyar társadalom a gazdaság átalakulása révén megszülető új elitvállalkozói réteg polgári teljesítménye révén „nyugatos” pályakorrekciót végrehajtani (31.o.).

Tanulságos leírások és filmszerű képek sorozata a polgárfogalom értelmezésének nehézségeit bemutató széles tabló. Az olvasó számára a fejezet végére világossá válik, hogy a magyar nyelv hogyan küzd – mint mondani szokás „leleményesen” – a politikai okokból nem kimondható fogalmak és tények kifejezésével. Modernizációról, felemás, relatív, szocialista polgárosodásról, elitekről szóltak a viták és kutatások, de idekeveredett a civilizáció, az urbanizáció tematikája, sőt a civil társadalom problémái is. A kutatások benne maradtak ebben a hagyomány-csapdában, nem lett világosabb a kép a mai napig. (Én nem hoztam volna szóba itt a Fidesz-MPP hivatkozott 2002-es Választási Programját, mert az az, amit a címe mond, tudományos értekezéshez semmi köze.)

A szerzők levonták a következtetést: „nem volt ‘konyhakészen’ átvehető empirikus fogalom” (42. o.) a polgár megjelölésére. Az imént említett szakirodalmi előzmények és egy Juhász Pál által adott definíció ötvözete mégis hasznosíthatónak bizonyult, lehetővé tette a kellően plasztikus operacionalizálást. Az említett definíció négy mozzanatot emel ki a polgárosodás, polgári magatartás lényegét megragadandó. Az első két mozzanatot: a polgár *egyéni megoldást* keres arra, miként kapcsolódik be a munkamegosztásba, ehhez fűződik igénye, hogy a közösségben *elismerést* szerezzen – a vállalkozói teljesítménye által is. A harmadik jellemző tulajdonság az üzleti, vállalkozói *kockázatvállalás*, a negyedik pedig az a szociológiai következmény, hogy el tud-e szakadni attól a *közöségtől*, mely számára adott volt, képes-e újat formálni. Ezek a tulajdonságok – írja az idézett szerző – a gazdálkodási közeg, érdekképviselő megteremtése céljából fontosak, vagyis tudatos szerepvállalásról van szó. A szerzők azonban nem csupán ezen definíció-elemek keresésére hagyatkoztak az interjútematikában. Sorra vették a referenciacsoportokat – kis- és középvállalkozók, menedzserek, többedik generációs kulturális értelmiségi elit – és ezek tulajdonságainak ismeretében remélték pontosítani a kérdezett csoport jellemzőit.

Látok némi ellentmondást: a szerzők a történelmi előképeket (és az abból levezethető tulajdonságokat) automatikusan tradíciónak tekintik, pedig azok legfeljebb minták lehetnek, ha előhívhatók az emlékezetből. A mai polgárinak vélt magatartás-elemek együttese a mai „nyugatias” viselkedésmódok és minták összetevőiből áll. Amit a mai emberek az Interneten, a TV-ben látnak, üzleti útjaikon a vendégségekben személyesen tapasztalnak, a tehetősek a külföldi utazásaikon, egzotikus nyaralásokon megélnék, a mai nyugatias életmód és viselkedés a mai társadalmi környezetből levezethető.

Annak illusztrálására, hogy milyen nehéz a feladat, – és másoknak okulásként – érdemes a recenzióban is megemlíteni néhány tény: ebben a populációban szó nem lehetett reprezentatív minta megkérdezéséről, a tájékozódó beszélgetések ugyanis igen nagy „rejtőzködési arányt” (értsd: válaszmegtagadást) jeleztek. A strukturált kérdőív feszes szerkezetét sem viselték volna el, tehát strukturált (mély)interjú lehetett használni. A Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége Elnöke volt a kutatók segítője (51. o.), személyesen ajánlott, közvetített, de ez a segítség sem volt elég hatékony, hólabda-módszerre kellett váltani, s ismerősök ismerőseit tudták végül megkérdezni.

Bár az interjú témaköreit nem közlik a kutatók, a kész műből látható, hogy az életút(interjú) szerkezete maga adta a tematizálást. Eszerint épül fel az elemzés is: kiemelik a *család* mint felhajtóerő szerepét a vállalkozóvá válásban, a másik fontos

elemzési dimenzió a *tudás- és tapasztalatszerzés*. Részletes információkat gyűjtöttek a *tulajdonszerzés* körülményeiről és a megteremtett *vállalkozás működtetéséről*, a versenytársakkal való megbirkózásról. (Az interjúk feldolgozásában az Oral History-kutatások által immár itthon is ismert módszert alkalmazták.)

A megkérdezettek *családi háttérének* vizsgálata, vagyis annak kimutatása, hogy miként játszik szerepet a családi, szülői hagyomány, a látott minták, elvárások és kényszerek a jövőendő vállalkozó életében, talán a legizgalmasabb feladat ebben a kutatásban. A szerzők mesterien bánnak a történelmi háttéranyaggal, sokat tanulhatunk ebből és a soron következő fejezetekből. A családok háború utáni életét a 1949-től a forradalomig a diktatúra, majd ezután a felpuhuló diktatúra időnként keménykedő intézményei uralták. A szerzők ezt a korszakot a folyamatos kényszermozgás korszakának látatják szándékosan „alulnézetből”. Perpetuum mobile-korszaknak nevezik az időszakot, mely a történelmi emlékezetbe a meghurcoltatás, az egzisztenciális fenyegetettség, a politikai zaklatás, a családok folyamatos védekezési kényszerként vésődött be (62.o.). Másik szemszögből nézve – ezt én teszem hozzá – ez a korszak a magyar gazdaság és a politikai szabadságtól megfosztott társadalom ellentmondásos modernizációjának korszaka (iparosítás, a kényszer-kollektivizált mezőgazdaság fejlesztése állami programokkal a hatvanas évek elejétől, tervbontásból tervfelösszesítés, stb.) Így nézve kissé más megvilágításba kerül a kérdezetti kör. A válaszolók csoportjában ugyanis (2000-ben) a legidősebb 67 éves, a legfiatalabb 32 éves volt. Öten biztosan 1956 után születtek, és – ha jól számoltam – még legalább tíz vállalkozó éppen csak pár éves volt akkor. A háború utáni magyar társadalom mobilitási trendjét meghatározó gazdasági fejlődés dinamikus szakaszában született vagy egészen kicsi gyermek volt a vállalkozók majdnem fele, az ezt megelőző nagyon nehéz időkben már kisiskolás volt a többi. A család-történetek egyértelműen mutatják, hogy a nagyvállalkozók életében felmenőik *ötvenes-hatvanas években követett túlélési stratégiája a vízváltó*, nincs ilyen súlya sem a késő szocializmus kínálta lehetőségeknek, sem a háború előtről datálható családi örökség különbségeinek (64. o.). *A fölfelé törekvők*, a *szinten maradó* védekezők és az akkor átmenetileg *deklasszálódottak* csoportjai különböztethetők meg. A folyamatosan felfelé törekvők között vannak inkább az első generációs értelmiségiek közé tartozó válaszolók, a maguk csinálta sikeremberek. Aki pragmatikusan tekintenek az alkalmazkodás, a politikai megalkuvás-kényszerekre (ez nem a szerzők szóhasználata), könnyebben túlteszik magukat akár a családot megalázó sérelmeken, hajtanak és mennek előre. Az idézett szövegek szerint az interjúalanyok azért nem mélyednek el túlzottan a családi élettörténetek finom részleteiben, könnyedén siklottak át egy-egy történeten, anekdotákat meséltek. (Az itt közölt interjúrészletek egy hagyományos önéletrajz első bekezdéseit idézik, itt születtem, ekkor, anyám ez volt, apám az volt, ide jártam iskolába, amoda felvételiztem.) Adatokat idéznek a szerzők, meg azt, hogy a *kérdezett* miként értelmezi a helyzetet. A 37. lábjegyzetben rábukkanunk a magyarázatra: a kérdező természetesnek vette, ha az interjút adó nem mondja el, amit nem akar, például a családi megpróbáltatások kínos részleteit, félelmeit, az én-azonosságot zavaró tényeket. A családi indíttatás fejezet legdrámaibb részletei azok az interjúrészletek, melyekben a deklasszálódásban megroppant családok sorsának fordítói beszélnek el történetüket.

Az interjúelemzés különösen nehéz műfaj, azért is, mert a családi örökség részletei nem választhatók el könnyen a család tanulással kapcsolatos attitűdjeitől, így *a tanulás*

előmenetelben játszott szerepe itt is, ott is felmerül. A tanulás, az iskolázottság meghatározó szerepe több szempontból vizsgálendő: milyen szintű iskolai végzettség, milyen minőségű iskolában, milyen szakmában mennyire predestinál a kiugró (nagy)vállalkozói karrierre, sőt, az iskolázás kacskaringói, a kiigazítások, új ismeretek, új iskolák, képzések mennyire befolyásolják az előmenetelt. Az nem meglepő, hogy iskolázottság nélkül nem mentek volna semmire. A felsőoktatásba az adott időszakban bekerülni privilégium volt. A kérdés az, és ezt fejtik ki a szerzők, hogyan lehetett, hogyan tudták e privilégiumokat megszerezni. Ebben a fejezetben a hazai oktatásszociológiai kutatások eredményeivel ütköztetve láttatják a szerzők a vállalkozók képzési pályáit. Fontos tény is említene: a családok költözése a jó középiskolai oktatási intézményekhez való hozzáférést jelentősen megkönnyítette a kérdezettek számára. A (nagy)vállalkozók vizsgált köre szembeűnő deficitet halmozott fel a nyelvtudást illetően. Hosszan tárgyalják ezt az interjúalanyok – kicsit szégyenkezve emlegetik ennek fontosságát, s megtudjuk, milyen kreatív megoldásokkal pótolják nyelv-nem-tudásukat a vállalkozás alkalmazottainak tudásával.

Az V. fejezetben a *tapasztalva tanulás* szerepét részletezi az elemzés. A rendszerváltás előtti munkatapasztalatok – melyekről kisebb statisztikai táblázatok informálják az olvasót – milyen szervezetekből, munkapozitokról származnak? (Ki, hány munkahelyen, milyen munkahelyen, milyen foglalkozási életpályát futott be? Beosztottak voltak-e, vagy vezetők, párttagok voltak-e vagy sem mielőtt 2000-ben (nagy)vállalkozók lettek?) Itt éltek és boldogultak – ezt előlegezi meg az alcímben a szerzőpáros válaszként. A következő *Hálózatok* alcím kicsit több is, meg kevesebb is, mint amiről szólhatna, de az „ügyesség” és opportunizmus szép kis (pitiáner) eseteit mesélik a 80-as évekből a mai nagymenők, akik akkor a válságmenedzselést próbálgatták. Ez az alfejezet dramaturgiailag jó előkészítője a következőnek, melyben a tulajdon megszerzésének módozatait részletezik a megkérdezettek. Természetes, hogy megértették, megismételhetetlen lehetőséget kínál számukra a történelem. Nehéz ebben a fejezetben összegezni a lehetséges összes módszert. A szerzők igazitják el az olvasót: kategóriákat állítottak fel, egyszerű statisztikákba sűrítik a válaszokat. A mai nagyvállalkozó vagy a saját cége privatizálásából juthatott vagyonhoz, vagy úgy, hogy abban is részt vett, és mellette maga is alapított önálló vállalkozást, vagy csak önálló kisvállalat-alapítással kezdődött a 2000-re fényesen felívelt karrierje. A megkérdezettek közül 10 ember 1989-ben már önálló vállalkozásban dolgozott, tehát csak 38-an voltak érdekeltek az állami vállalati privatizációban. A kis statisztikai táblázatok jól segítik az olvasót, az interjúrészletek pedig megerősítik az elemző kommentárok állítását: azok vettek részt a vállalatok magántulajdonba vételében, akik a cégekben benne voltak, valamilyen tisztséget töltöttek be, MSZMP-tagok voltak. Így a recenzióban olvasva ez nem túl nagy újdonság. De a szerzők úgy válogattak az elbeszélte történetekből, hogy az olvasó éppen ne ilyen sztereotip elcsépelet adatot lásson csak, hanem észrevegye: ezeknek az embereknek van szakmája, dolga, munkája, ambíciója, a teljesítményre büszkék, mindig oda igyekeztek, ahol még jobban megmutathatták, mit tudnak. A vagyonszerzés történelmileg felkínált lehetősége a sikeres munkát kínálja egyben, nem feltétlenül nyers harácsolás, rablás, amit az irigykedő arisztokratikus kívülálló hallani szeret. Interjú-részletekkel bőségesen „adatolt” elemzés következik a hitelfelvétel, a gazdasági tranzakciók változatos formáiról, arról a tudásról, ügyességről, mely a vállalkozókat igazán naggyá tette.

Az elemzésben itt nem kap elég hangsúlyt az operacionalizált polgár-vállalkozó fogalom kockázatvállalást illusztrálható eleme. Az elemzési logika – ragaszkodva az életút kronologikus kifejtéséhez – a vagyonszerzés lezárultával a piaci környezet változásainak történetévé alakul: elvesztjük a vállalkozót, marad a vállalkozás. Ez magyarázza talán azt is, miért pont a *külföldiek* (értsd: külföldi tulajdonú cégek) jelennek meg a hazai nagyvállalati növekedés és a fennmaradás esélyeinek formálóiként. Értjük, hogy a külföldiek az igazán komoly versenytársak, nagyobbak, erősebbek, személytelenek – és persze ők a megkérdezettek referenciacsoportja, de nem csak a külföldiekkel versenyez egy (nagy)vállalkozó, hanem mindenkivel, aki a piacon van, vagyis egymással is szembeállnak. A megkérdezettek sokféle ágazatban, piacon tevékenykednek, nem lehet, hogy ágazat-függő a külföldi kontra magyar versengés? Honnan jön ez a törzsi szemlélet? Hogyan játszanak a hazai helyismeret-előnyvel? Az interjú-szövegekből ítélve ezek a témák kínálták a lehetőséget a nagyvállalkozóknak, hogy értékeljenek, értelmezzenek, minősítsenek jelenségeket, panaszkodjanak – egyszerűen elvegyék az elemzők kenyerét. A fejezetet záró *Óvatos értékelés* című összefoglalóban meg is fogalmazzák kételyeiket a szerzők.

A két utolsó fejezet a nagy empirikus anyag mának szóló összegzése: *Vállalkozói ethosz és mindennapi élet* és a *Zárszó*. Őszinte állítás következik: nincs egyértelmű válasz arra a könyv elején feltett kérdésre, vajon polgárok-e az ezredforduló hazai nagyvállalkozói. De még nincs befejezve a munka, most következik a recenzió elején említett négy mozaik-szerű reflexió, melyek visszautalnak a hipotézisekre. Az életutak igenis a *tradicionálistól eltérő* megoldások sorát mutatták a karrier megvalósításában, első, jobbak vagy mások akartak lenni, mint a többiek. A vállalkozás (mint tevékenység) *polgárias vonásait* összegző mozaikkocka a vállalkozói erényekről szól. Ezek az emberek alkotó (majdnem szülői) felelősségével tekintenek teremtményükre, a vállalkozásra, mintha az egy élőlény lenne. A következő beillesztett mozaikkocka a nagyvállalkozók családjában átörökített értékek és szerepmegvalósítás elemzése. A házasságról, a feleségekről és gyermekekről szóló vallomásokból ennek mechanizmusait fejtik fel a szerzők. A *publikus terekről* (3. mozaikkocka), vagyis a vállalkozók piacon kívüli megnyilatkozási terepeiről igazán meghökkentő részleteket ismerünk meg, mit gondolnak az állami beavatkozásról, a versenysemlegességről, a civil kurázsiról, hogyan jótékonykodnak, szponzorálnak-e vagy adományoznak inkább, stb. A legnehezebb lehetett az életmód, fogyasztás, társas viszonyok értelmezése (4. mozaikkocka). A szerzők és a szemérmes interjúfelvevők a nagyvállalkozók rejtőzködő attitűdjét nem tudták megtörni. Ezt az interjúszituáció „hivatalos” körülményeivel magyarázzák. Óvatosan kérdezem: nem lehetett volna a hivatali helyiség „díszleteiből” olvasni? És a kérdezett öltözéke, inge, töltőtolla, zakója, frizurája, cipője, órája, szemüvege mit üzent volna? (Bevallom, nekem biztosan külön ki kellett volna képeztetnem magam, hogy képes legyek dekódolni a „hivalkodó” javak jelentését, hiszen a nagyvállalkozók egymásnak jeleznek, nem a szociológus kérdezőnek.) Ennek a csábításnak ellenállt a szerzőpár.

Jó szerkesztői ötlet volt a pszichológiai elemzés elkülönítése a törzsszövegtől. A pszichológiai elemzés aláhúzza a legfontosabb állításokat. Nem volt irigylésre méltó helyzetben Kő Natasa; elemzése „hozott anyagból” készített munka, az életútinterjúk pszichológiai szempontból releváns részleteire volt kénytelen hagyatkozni.

És végül: a könyv elegáns, puha kötésű, ám a fedelet rafináltan megduplázták a szélesen behajtott füllel (nem rongyolódik el). A fülön olvassuk, hogy a borítót Rippl-Rónai József *Lajos és Ödön* című portré-festménye díszíti. Két elegáns ötvenes úr – a festő testvérei – néz szembe velünk. Ilyenek ők, a száz évvel ezelőtti polgárok? Nyári kép: Lajos tört-fehér Borsalino-kalapban, fehér ingben, mellényben, sötét barnás zakóban ül, könyökét támasztva szivart tart kezében, mutatóujján gyűrűt visel, nyírt szakálla és ápolt bajusza van. Ödön kicsit testesebb alkat, fehér nyári mellényes öltönyben, hajtókéjén piros virág, nyakában kékes nyaksál-nyakkendő, arany óravagy csiptetőláncot és gyűrűt is visel, a fején sárgásbarna széles karimájú nyári kalap. Kaposváriak, az igazgató tanító fiai. (Polgári) foglalkozásuk szerint Lajos pénzügyi-igazgatási számvizsgáló, Ödön vasutas állomásfőnök. Hivatalnokok. Sokasodnak a kérdőjelek.